

VÝZNAM VNĚJŠÍCH PODMÍNEK PRO PROFESNÍ ORIENTACI A KARIÉROVÉ NASMĚROVÁNÍ U VYSOKOŠKOLSKÝCH STUDENTŮ

PAVLA RYMEŠOVÁ

Článek je zaměřen na profesní orientaci a kariérové nasměrování vysokoškolských studentů se zaměřením na faktory objektivní povahy, které determinují kariérovou orientaci. Pro účely výzkumu bylo využito dotazníkové metody. Dotazník zachycoval vývoj formování představ o budoucím povolání a studiu zvoleného oboru. Výběrový soubor byl tvořen studenty České zemědělské univerzity v Praze, a to Provozně ekonomické fakulty a studenty Fakulty agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů. Výsledkem bylo zmapování faktorů vlivu na vývoj představ o budoucím povolání, zachycení míry vlivu rodinné tradice na výkon povolání a postižení aktivit, kterými studenti zaplnili případný časový odstup mezi začátkem současně probíhajícího studia a ukončením střední školy. Součástí výzkumu bylo i vyhodnocení možností praktického využití výsledků výzkumu v práci s uchazeči o studium.

Klíčová slova: kariéra, volba povolání, objektivní determinanty, psychologie práce a organizace, kariérové poradenství, Česká republika

Úvod

Tematika pracovní kariéry má v psychologii práce a organizace, ale i v dalších psychologických i nep psychologických disciplínách a oborech značnou tradici. Kariérové nasměrování, kariérová volba a kariérový rozvoj jsou mnohostranně významné problémy, vztahující se k jedinci samotnému, k jeho rodině, k organizaci i ke společnosti jako celku. Je to také tematika značně obšírná, což je dáno jednak četnými aspekty, z jejichž pohledu je možné ji pojmout, jednak rozmanitými teoretickými koncepcemi a specifickými přístupy k řadě otázek spojených s pracovní kariérou, dále pak bohatou vnitřní poznatkovou strukturou danou řadou atributů vztahujících se k pracovní kariéře. K významu pracovní kariéry přispívá také značné praktické využití poznatků umožňujících bohatou aplikaci.

Jedním z významných aspektů pracovní kariéry je kariérové poradenství. Také zde najdeme četné teoretické přístupy a koncepty řady autorů, kteří přispěli ke snaze porozumět procesu utváření specifického zaměření na volbu a vykonávání profese, a podmínkám, které tento proces usměrňují, usnadňují nebo vytvářejí bariéry.

Kariérové poradenství je v současné době v České republice součástí péče o vysokoškolské studenty na všech vysokých školách. Také naše pracoviště – Katedra psychologie Provozně ekonomické fakulty České zemědělské univerzity v Praze (dále jen ČZU) – je součástí komplexního poradenství zajišťovaného univerzitou. V souvislosti

s poradenskými aktivitami pracoviště byl v roce 2008 v oblasti kariérového poradenství proveden výzkum na dvou vybraných fakultách, a to na Provozně ekonomické fakultě a Fakultě agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů.

Obecně poznatková východiska

Super (1980) ve svých prakticky zaměřených statích, Blocher (podle Vendela, 2008) ve zpracovaném přehledu relevantních studií z konce minulého století a studie zpracované v prvním desetiletí současného století (Philips, Christopher-Sisk, Gravio, 2001; Kenny, Bledsoe, 2005; Patton, Creed, 2007 a další) shodně uvádějí značnou nevyhraněnost a neorientovanost mladých lidí (zejména středoškoláků, ale často i vysokoškoláků) v případě své kariérové volby. Jedná se především o nedostatek potřebných informací umožňujících cílesměrnou profesní orientaci a volbu, a s tím související nerozhodnost a odkládání rozhodnutí, o mlhavé představy požadavků a nároků v povoláních, o existenci nereálných plánů ovlivněných významnými osobnostmi, informacemi z masmédií apod. K tomu přistupuje i zatím nedostatečná schopnost vyhodnotit situaci na trhu práce, související s preferencemi některých okruhů povolání či s omezeními a limity pro druhé obory. Uvedení autoři se vesměs shodují, že taková situace vytváří prostor pro sociální tlak a často nekvalifikovaný vliv rodiny, vrstevníků, známých a účelové ovlivňování masmédií. Někteří odborníci doporučují zavedení programu plánování kariéry na středních školách, které eliminují nepříznivé situační vlivy, a s nímž jsou pozitivní zkušenosti (viz Bardick, Berns, Magnusson, Wilko, 2006).

Uvedené studie a názory autorů tak upozorňují na nezanedbatelný vliv objektivních a situačních faktorů, které zasahují do kariérové orientace a volby povolání. Z předních teoretiků volby povolání se v empiricky zaměřených pasážích svých publikací o nich zmiňují zejména Super a Holland. Super (1980) rozlišuje čtyři skupiny takových faktorů (volně upraveno):

- rodina a rodinné zázemí – zahrnuje povolání otce a matky, socioekonomický status rodičů, finanční situace rodičů, aspirace rodičů na uplatnění svých dětí, jejich postoje ke vzdělání dětí, vzájemné vztahy v rodině apod.,
- situace ve vlastní rodině – stav, počet závislých členů rodiny, věk, zdravotní stav, aspirace životních partnerů apod.,
- současná všeobecná situace – aktuální socioekonomický status, finanční situace, regionální příslušnost (město–venkov), začlenění v subkultuře, rasová nebo náboženská příslušnost apod.,
- aktuální celospolečenské ekonomické podmínky – všeobecná hospodářská situace v zemi, situace na trhu práce, změny ve struktuře povolání v dané etapě vývoje společnosti apod.

Super uvádí, že uvedené podmínky se objevují v různých kombinacích a ovlivňují individuální profesionální vývoj tak, že jej mohou podporovat, tlumit nebo specifickým způsobem modifikovat.

Holland (1973) hovoří obecněji o vlivech faktorů prostředí, kterým přisuzuje stejnou účinnost jako osobním faktorům při volbě povolání a v kariérovém vývoji. Podotýká, že vnější vlivy v souvislosti s profesní orientací a volbou povolání působí nejsilněji v období raného dospívání a postupně jsou utlumovány vlivem vzrůstající kariérové zralosti (ve smyslu Superova pojetí).

Zahraniční studie, zaměřené na vliv objektivních a situačních faktorů na profesní orientaci a volbu povolání z přelomu 20. a 21. století, přinášejí řadu pozoruhodných výsledků ukazujících na význam některých sledovaných faktorů. Noech a kol. (podle Vendela, 2008) poukazují na konflikty mezi přáním bezprostředního okolí a vlastní volbou mladistvého, a na nerealistická očekávání rodičů a učitelů vzhledem k možnostem studentů.

Keny a Bledsoe (2005) sledovali zdroje podpory při kariérovém rozhodování u vzorku 322 středoškoláků. Zjistili čtyři nejčastější zdroje podpory při rozhodování: rodiče, učitele, vrstevníky ze školy a blízké přátele. Vliv rodiny se nejvýrazněji projevuje sdělením kariérového očekávání při nasměrování kariérové orientace a upozorněním na možné bariéry a limity při dosahování vytyčených cílů. Učitelé podporují odborné zaměření související se školní přípravou a vrstevníci přispívali k zaměření souvisejícímu se školní přípravou a při identifikaci možných bariér při dosahování kariérových cílů.

Phillips, Christopher a Gravino (2001) identifikovali ve svém výzkumu provedeném na 58 mladých dospělých (ve věku 18–29 let) následující skupiny osob, které v uvedeném poměru intervenovaly při rozhodování o kariérovém zaměření: rodiče (34 %), přátelé (19 %), významní lidé z okolí (13 %), učitelé a poradci (11 %), jiní dospělí z okolí (5 %). Zbývající část představovali nespecifikovaní ostatní lidé. Mezi nejčastější formy podpory patřily (bez kvantitativního vyjádření): přímá rada, získání informací potřebných pro rozhodování, hledání alternativ pro volbu, kritika, „pošťouchnutí“ ve smyslu aktivování dotyčného, pasivní podpora a neúmyslná či bezděčná podpora.

Burke s Fishenbaumem (2008) zjišťovali vliv různých faktorů na volbu manažerské kariéry u amerických studentů MBA. Zjistili významný vliv spíše osobnostních faktorů na volbu kariéry manažerského typu (nezávislost, touha po vzdělání, finanční zabezpečení a benefity), než vliv jiných osob na kariérovém rozhodování. Je nutno dodat, že se jedná o specifickou, hodnotově a motivačně vyhraněnou populaci v pokročilejší fázi kariérové zralosti a specifického nasměrování na dosažení manažerských pozic.

Poole, Langan-Fox a Ciavarella (1991) referují o longitudinálním výzkumu zaměřeném na adolescentní studenty (vzorek 3000 studentů). Zjistili, že vedle subjektivních faktorů (zájmy, schopnosti a motivace vzdělávat se) to byly především některé situační kontexty, které ovlivnily jejich volbu školy připravující na výkon konkrétního povolání. Jednalo se o očekávání a vliv rodičů spolu se socioekonomickým zázemím rodiny. Autoři konstatují, že vliv uvedených faktorů byl výraznější u hochů než u dívek.

Další výzkumy byly zaměřeny na sledování genderových a rasových/kulturních odlišností v preferencích kariérové volby. Duffy a Sedlacek (2007) sledovali na rozsáhlém vzorku 31 700 středoškoláků proměnné, které ovlivňují potenciální zaměření jejich budoucí kariéry. Zjistili, že studenti kladli větší důraz na vydělávání peněz a získávání hmotných výhod, zatímco studentky preferovaly profese, jejichž součástí je práce s lidmi a společenská prospěšnost. Ve stejném výzkumu studenti bílé barvy pleti při zvažování budoucí kariéry preferovali nezávislost a naplnění intrinsických zájmů, Afroameričané a studenti asijského původu preferovali více extrinsické hodnoty. Inkson, Kharpova a Parker (2007) shrnuli několik výzkumů zaměřených na kulturní odlišnosti projevující se v kariérové orientaci a volbě povolání. V jednom z provedených šetření se ukázalo, že ženy v Číně, Argentíně a Mexiku usilují o stejné typy kariéry jako muži, bez ohledu na existující limity v kulturních hodnotách převládajících v jejich zemích. Uvedení autoři konstatují, že kontextuální faktory, projevující se v jednotlivých zemích, jsou výraznými predikátory pro

volbu a zaměření kariéry. Vedle těchto vlivů existují četná specifika, vstupující do procesu volby a vývoje kariéry člověka. Jako příklady uvádějí:

- význam rodiny, kolektivistického posuzování a zásahu oficiálních autorit v Číně,
- vnímání úspěchu v pracovní kariéře jako výsledku kolektivního úsilí v případě argentinských žen,
- vliv a význam široké sociální sítě příbuzných a známých v případě kariérové orientace a hledání pracovních příležitostí v Číně a v Rusku.

V téže přehledové studii uvádějí Inkson, Kharпова a Parker výsledky zajímavého šetření, provedeného v Rusku ve třech vývojových etapách: během poslední fáze existence SSSR, v průběhu 90. let minulého století v etapě politických a ekonomických přeměn Ruska a na počátku nového tisíciletí. Prokázaly se výrazné změny ve sledovaných devíti „západních“ atributech pracovní kariéry, které byly jednoznačně ovlivněny sociálními, politickými a ekonomickými kontexty souvisejícími se změnami v této zemi.

Je zřejmé, že objektivní a situační determinanty výrazně zasahují do kariérové orientace, volby povolání a dalšího kariérového vývoje. Za jejich příznivé konstelace mohou podporovat individuální preference jedince, být v souladu s jeho zaměřením, tužbami a cíli. Mohou být však také v ostrém protikladu a vytvářet silné bariéry vůči individuálnímu směřování a snažení. Z hlediska poradenských aktivit představují uvedené determinanty kontextuální faktory, na které poradci upozorňují a nabádají k volbě jiných či náhradních variant kariérové orientace a volby povolání, zohledňujících potenciál a zaměřenost osobnosti jedince.

V závislosti na zaměření našeho výzkumu, v němž byli sledovanou populací vysokoškolští studenti, u nichž bylo zaměrem zachytit retrospektivně vývoj jejich kariérové orientace do současné doby, jsme se zaměřili na tři vývojové etapy stanovené podle úrovně vzdělání, jímž procházeli:

I. etapa 6–15 let (základní škola),

II. etapa 15–19 let (střední škola),

III. etapa 19–25 let (vysoká škola).

Při charakteristice jednotlivých etap jsme se opírali o práce českých a slovenských vývojových psychologů (Farková, 2009; Kuric a kol., 1986; Langmeier, Krejčířová, 2006; Macek, 1999; Macek, Lacinová, 2006; Vágnerová, 1996, 2000, 2007), které byly doplněny informacemi z tuzemských publikací a zahraničních studií, zaměřených na některé specifické otázky spojené s kariérovou orientací u mladistvých.

I. etapa (6–15 let) představuje významný institucionální i osobní předěl v životě jedince. Nástup do školy znamená započetí dlouhodobé periody vzdělávání, širšího sociálního začlenění a působení komplexnějších socializačních vlivů.

Z hlediska našeho tematického zaměření přichází dítě do školy s určitou poznatkovou vybaveností týkající se zaměstnání rodičů, je seznámeno s určitým okruhem profesí, s předmětem jejich činnosti, má vlastní zkušenosti s kontaktem s některými z nich za doprovodu a komentářů rodičů (lékař, prodavač, recepční, poštovní doručovatelka, bankovní úředník apod.). V podobě hry kooperačního typu si děti modelují situace související s vykonáváním některé z odporovaných profesí. Děti v těchto hrách napodobují oblečení, stylizaci role i specifickou komunikaci, to vše s koloritem jejich fantazie. Již v tomto věku se projevuje určitá výběrovost – děti se leckdy hraní některých rolí dožadují, jiné odmítají. Přisuzují těmto rolím určitou atraktivitu vyplývající ze sociální prestiže, činnostní zajímavosti, vnějších znaků např. v podobě oblečení (uniformy), mocenské pozice

(možnost organizovat chování ostatních) apod. Uvědomují si také genderovou polaritu povolání ve smyslu diferenciaci „mužských“ a „ženských“ povolání. Vlastní představa o budoucím povolání v této fázi života je mlhavá a značně proměnlivá, vázaná nejčastěji na profesi rodičů nebo na nahodilé a situační impulzy z vnějšího sociálního prostředí s významnou rolí masmédií. Pozornému rodiči neuniknou již projevující se předpoklady pro úspěšné vykonávání některých činností jako je manuální obratnost, technický náhled, výtvarné projevy, paměťové schopnosti, sociální dovednosti apod.

Koncem základní školní docházky jsou žáci postaveni před volbu dalšího studijního zaměření a nasměrování profesionální perspektivy. Většina z nich nemá vyhraněný profesionální cíl, spíše jen profesionální přání, jehož zdroje vycházejí z rady a doporučení rodičů, z elementárních představ o budoucím povolání nebo z emocionálně fantazijní vize o profesní budoucnosti. Poměrování vlastních schopností a předpokladů ve vztahu k nárokům a požadavkům potenciální profese je nepřesné, spíše intuitivní. Langmeier a Krejčířová (2006, str. 159) s odvoláním na zahraniční výzkumy diferencují tři typy volby povolání:

- Typ A – volba je ovlivněna přáním rodičů nebo nahodilými vlivy bez ohledu na vlastní zájmy a sklony.
- Typ B – volba probíhá na základě určitého přání, které je však podepřeno jen vágními představami a obecnou orientací o budoucím povolání. Konečnou volbu většinou ovlivňuje tlak z nejbližšího okolí.
- Typ C – volba je ovlivněna osobním plánem a podporovaná cílevědomostí a zaujetím.

S odvoláním na stejné zdroje autoři uvádějí, že až 50 % žáků a mladistvých náleží do typu B. Je tedy zřejmé, že většina mladých lidí v tomto období je nevyhraněných, nemá jasnou představu o povolání, má málo detailní informace potřebné k racionálnímu rozhodování. To vše v procesu všestranného lidského „dozrávání“, při nedokončeném vývoji schopností, za mnohdy nevyhraněného zájmového zaměření a pokračujícího formování charakterových vlastností. Je tedy zřejmé, že v této životní etapě je žádoucí odborná pomoc za účasti několika aktérů, kterými jsou rodiče a poradenská specialisté v rámci školy, pedagogicko-psychologické poradny nebo jiné poradenské pracoviště. V této fázi života směřují žáci buď přímo k přípravě na profesi (učební obor), nebo k zaměření na určitou specializovanou oblast (odborné školy), nebo ke studiu obecnějšího zaměření, které předchází více specializovanou vysokoškolskou přípravu.

II. etapa (15–19 let) je ve vývojové psychologii označována jako adolescence. Vágnerová (2000) ji ve shodě s dalšími odborníky vymezuje dvěma milníky, kterými jsou na počátku tohoto období ukončení povinné školní docházky a na konci pak buď dovršení přípravného profesního období s následujícím nástupem do zaměstnání a s dosažením ekonomické samostatnosti, nebo s maturitou, související s rozhodováním o studiu na vysoké škole (vysokoškoláci jsou pro nás preferovanou populací a předmětem výzkumu).

V psychickém vývoji mladistvých dochází ke zdokonalování poznávacích procesů, rozhodovací procesy jsou však snadno ovlivněny emocemi, a bariérou je malá životní zkušenost a nedostatečné předjímání důsledků rozhodnutí a jednání. I nadále se rozvíjejí schopnosti a prostřednictvím sportovních, pracovních či zájmových aktivit se formují volní a charakterové vlastnosti. Školní výkon a výsledky studia mohou být zvláště na konci této periody ovlivněny vizí budoucího povolání a uvědoměním si významu školní přípravy pro profesionální dráhu.

III. etapa (19–25 let) se podle vývojových psychologů nachází na hranici rané dospělosti. Mladí lidé v počáteční fázi dospělosti již nežijí tolik fantazií jako adolescenti. Dětské

a adolescentní iluze přetvářejí v naděje a vize. Jsou realističtější, více pragmatičtí, opouštějí černobílé vidění světa, jsou více posílení životními zkušenostmi a výrazněji se projevujícími schopnostmi. Osobnostní rozvoj v této fázi života probíhá na úrovni sebepojetí a ve vztahu k jiným lidem. Individualizace směřuje k dosažení stabilní, realistické a přijatelně pozitivní identity. Svoboda v rozhodování se váže s přijetím zodpovědnosti, sebevědomí je doplněna odhadem vlastních sil, průběh jednání je korigován ovládnutím emocí. Individuálně specifický způsob chápání a přijímání rolí je spojen s ustálením vlastností osobnosti, hodnot, postojů a životního stylu (Vágnerová, 2007). Langmeier a Krejčířová (2006) poukazují u této věkové skupiny na plné rozvinutí zájmů, na stabilizaci morálních hodnot a krystalizaci právního vědomí ve vztahu k okolnímu světu, k přírodě a k lidem.

Specifickou zkušenost přináší mladým dospělým vykonávaná profese nebo dočasně prováděná pracovní činnost. V pracovním procesu uplatňované specifické kompetence vedou k akceleraci osobního rozvoje, ke korekci vlastního sebevědomí, k upřesnění obsahu a významu rolí v síti mezilidských vztahů. Zkušenosti z pracovního prostředí vedou ke korekci životních cílů a plánů, ovlivňují představu dalšího životního naplnění a korigují doposud vytvořené perspektivy. Dochází také k vyhraněnému uvědomění si svého stávajícího – byť dočasného – začlenění ve struktuře společnosti, k ustálení jisté formy životního stylu (Farková, 2009).

U vysokoškoláků je svět práce zatím spíše zdrojem potřebných financí a zkušeností. Vesměs jde o kontakty dočasné, nezávazné, pro organizace i vysokoškoláky účelové. Pokud tyto kontakty s praxí souvisejí s budoucím profesním zaměřením, pak se jedná o významné nahlédnutí do budoucí reality, což může mít důležitý korektivní dopad na studijní zaměření, případně na studium vůbec. V průběhu periody vysokoškolského studia dochází k ověřování správnosti volby vysokoškolského studia, výběru vysoké školy a daného oboru. Významnými indikátory mohou být studijní (ne)úspěchy, (ne)zaujetí skupinou odborných předmětů, předjímání případného (ne)uspokojení z práce na základě praktických zkušeností ze studentských praxí a dočasných úvazků. Dá se říci, že v průběhu prvních dvou ročníků studia se rozhoduje o setrvání na škole v závislosti na posouzení správnosti předchozí volby. Během posledních dvou ročníků studia se doladuje specializace a zaměření, které však nemusí být definitivní. Ukončení vysoké školy mívá několik forem „výstupů“, z nichž nejčastější jsou: (1) identifikace s budoucím profesním zaměřením a výkon profese, (2) akceptování profesního zaměření, ale jeho neuskutečnění v důsledku situace na trhu práce a z jiných objektivních příčin, (3) nepřijetí profesního zaměření vyplývajícího ze studia a orientace na jiný obor lidské činnosti, (4) přijetí profesního moratoria (podle Vágnerové, 2007) ve formě studia další vysoké školy, doktorského studia nebo studijního pobytu doma či v zahraničí.

Cíle výzkumu a hypotézy

Cílem výzkumného projektu je:

Zmapování osobní historie respondentů, studentů Provozně ekonomické fakulty (dále jen PEF) a Fakulty agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů (dále jen FAPPZ) České zemědělské univerzity v Praze, se zaměřením na vývoj profesní orientace s ohledem na hlavní činitele objektivní povahy, ovlivňující jejich konkrétní profesní nasměrování.

V souvislosti s provedeným výzkumem **byly formulovány hypotézy:**

- H1:** Faktory vlivu na rozhodování studentů FAPPZ při volbě profese na střední škole se liší od faktorů vlivu uváděných studenty PEF.
- H2:** Faktory vlivu na rozhodování studentů FAPPZ při volbě profese na základní škole se liší od faktorů vlivu uváděných studenty PEF.
- H3:** Míra vlivu rodinné tradice na výkon povolání se u studentů FAPPZ a PEF vzájemně liší.
- H4:** Zaměření aktivit, kterými studenti zaplnili případný časový odstup mezi začátkem současně probíhajícího studia a ukončením střední školy, se u studentů FAPPZ a PEF vzájemně liší.
- H5:** Míra zastoupení jednotlivých zdrojů motivace ovlivňujících volbu profese se u studentů FAPPZ a PEF vzájemně liší.

Výzkumný soubor a použité metody¹

Výběrový soubor tvořili studenti České zemědělské univerzity v Praze, a to Provozně ekonomické fakulty oboru Provoz a ekonomika a Podnikání a administrativa a studenti Fakulty agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů studující v oborech odvozených od oborů Živočišná produkce a Rostlinná produkce. Zkoumaný soubor byl sestaven příležitostným výběrem z celkové sumy všech **studentů sledovaných oborů 1. ročníku bakalářského a 2. ročníku navazujícího magisterského stupně denní formy studia**. Soubor se skládal z celkového počtu 471 respondentů, z nichž 296 bylo z PEF a 175 z FAPPZ. Z hlediska pohlaví bylo ve zkoumaném souboru zastoupeno 330 studentek (197 PEF, 133 FAPPZ) a 141 studentů (99 PEF, 42 FAPPZ).

Většina respondentů pochází z Prahy či krajského města (223), 150 z města, vyjma krajského, a 97 z venkovských obcí (ve výzkumu nebylo zjišťováno aktuální bydliště respondentů).

Výzkum se uskutečnil v průběhu 6.–9. týdne výuky zimního semestru 2008 v rámci profilových přednášek. Účast na výzkumu byla dobrovolná. Studentům byla zaručena anonymita. Dotazník byl administrován a vyplňován hromadně a na místě. Administrování předcházela krátká instruktáž, vysvětlení záměru šetření a některá praktická upozornění.

Dotazník – Vývoj představ o budoucím povolání, motivace ke studiu zvoleného oboru a hodnotová orientace

Dotazník byl sestaven ad hoc pro účel výzkumu a byl tvořen třemi tematickými částmi zaměřenými na: (1) zachycení vývoje představ o budoucím povolání, jak se utvářely v průběhu základní a střední školy včetně označení osob nebo okolností, které uvedené představy podporovaly, (2) zdroje motivace ke studiu zvoleného oboru. Respondenti vyplňovali dotazník podle uvedené instrukce.

Výsledky výzkumu

H1: Faktory vlivu na rozhodování studentů FAPPZ při volbě profese na střední škole se liší od faktorů vlivu uváděných studenty PEF.

¹ Výběrový soubor, organizace šetření a použitý dotazník jsou identické se sdělením v rámci příspěvku Subjektivní determinanty profesní orientace a kariérového nasměrování u vysokoškolských studentů, vydaném v předchozím čísle PPP.

Hypotézu H1 plní dotazníková položka, za pomoci které bylo u posluchačů zjišťováno, kdo ve věku 18–19 let nejvíce ovlivnil jejich představy o budoucím povolání.

Byl shledán signifikantní rozdíl mezi studenty obou fakult v distribuci hlavního vlivu na volbu profese preferované v průběhu střední školy (χ^2 (df = 8) = 57,51; p < 0,001).

Z analýzy adjustovaných reziduálů vyplývá signifikantní rozdíl u kategorií Rodiče, Prarodiče, Příbuzní, Známi, Masmédia a Jiné vlivy (viz Tab. 1).

U ostatních faktorů nejsou rozdíly mezi posluchači PEF a FAPPZ.

Tab. 1 Zastoupení faktorů vlivu na rozhodování při volbě profese na střední škole

Kategorie vlivu	PEF (%)	FAPPZ (%)
Rodiče	32,1	20,6
Prarodiče	0,3	2,9
Sourozenci	1,4	0,0
Příbuzní	7,4	2,3
Známi	9,1	3,4
Kamarádi	7,4	10,9
Četba	3,0	6,9
Masmédia	15,2	5,1
Jiné vlivy	24,0	48,0

Zatímco studenti PEF se cítí nejčastěji ovlivnění rodiči, jinými vlivy – což ve většině případů zastupovalo vlastní rozhodnutí, vlivem masmédií a dále i známými a příbuznými, studenti FAPPZ udávají nejvyšší význam jiných vlivů a vlivu rodičů, ostatní kategorie vidí pro svoji volbu jako marginální.

Můžeme tedy konstatovat, že mezi studenty PEF a FAPPZ existuje statisticky významný rozdíl mezi faktory vlivu uváděnými při volbě profese na střední škole, a to u faktorů Rodiče, Prarodiče, Příbuzní, Známi, Masmédia a Jiné vlivy.

H2: Faktory vlivu na rozhodování studentů FAPPZ při volbě profese na základní škole se liší od faktorů vlivu uváděných studenty PEF.

Hypotézu H2 plní dotazníková položka, pomocí které bylo u posluchačů zjišťováno, kdo ve věku 14–15 let nejvíce ovlivnil jejich představy o budoucím povolání.

Byl shledán signifikantní rozdíl mezi studenty obou fakult v distribuci hlavního vlivu na volbu profese preferované v průběhu základní školy (χ^2 (df = 8) = 20,64; p = 0,008). Z analýzy adjustovaných reziduálů vyplývá signifikantní rozdíl u kategorií Jiné vlivy a Masmédia (viz Tab. 2).

U skupin ostatních faktorů nejsou rozdíly mezi posluchači PEF a FAPPZ.

Tab. 2 Zastoupení faktorů vlivu na rozhodování při volbě profese na základní škole

Kategorie vlivu	PEF (%)	FAPPZ (%)
Rodiče	31,4	28,6
Prarodiče	2,4	5,7
Sourozenci	2,0	0,0
Příbuzní	5,7	4,6
Známi	7,1	6,3
Kamarádi	10,5	6,3
Četba	5,1	5,7
Masmédia	10,5	4,6
Jiné vlivy	25,3	38,3

Zatímco posluchači PEF v tomto období přisuzují největší vliv rodičům a dále pak jiným vlivům a masmédiím, posluchači FAPPZ udávají nejvyšší vliv jiným vlivům a dále pak rodičům, vliv médií na své rozhodnutí pocítují jako minimální.

V rámci otázky došlo dále k statisticky významnému posunu v hodnocení vlivu masmédií na volbu povolání v daném věku mezi hodnocením souborů prvního bakalářského a druhého navazujícího magisterského ročníku (χ^2 (df = 8) = 166,72; p = 0,033). Významně častěji uváděli význam masmédií na svoji volbu studenti prvních ročníků oproti ročníkům končícím.

Můžeme tedy konstatovat, že mezi studenty PEF a FAPPZ existuje statisticky významný rozdíl mezi faktory vlivu uváděnými při volbě profese na základní škole, a to u faktorů Jiné vlivy a Masmédia.

H3: Míra vlivu rodinné tradice na výkon povolání se u studentů FAPPZ a PEF vzájemně liší.

Hypotézu H3 plní dvě dotazníkové položky. První položka zjišťovala, zda posluchači navazují na výkon profese některého z rodičů. Druhá položka zjišťovala, zda posluchači navazují na výkon profese některého z prarodičů.

U skupiny rodičů byl zaznamenán statisticky významný rozdíl (χ^2 (df = 1) = 8,40; p = 0,002) ve skutečnosti, zda student pokračuje v povolání svých rodičů. Studenti PEF v ní pokračují významně častěji než studenti FAPPZ (viz Tab. 3).

U proměnné „vliv prarodičů“ nebyl zaznamenán statisticky významný rozdíl mezi respondenty PEF a FAPPZ.

Tab. 3 Vliv rodinné tradice na výkon povolání

PEF		FAPPZ	
Vazba na povolání rodiče ANO (%)	Vazba na povolání rodiče NE (%)	Vazba na povolání rodiče ANO (%)	Vazba na povolání rodiče NE (%)
21,4	78,6	10,9	89,1

Můžeme tedy konstatovat, že mezi studenty PEF a FAPPZ existuje statisticky významný rozdíl v míře vlivu rodinné tradice na výkon povolání, a to u kategorie Rodiče.

H4: Zaměření aktivit, kterými studenti zaplnili případný časový odstup mezi začátkem současně probíhajícího studia a ukončením střední školy, se u studentů FAPPZ a PEF vzájemně liší.

Hypotézu H4 plní dotazníková položka zjišťující, zda se u posluchačů vyskytl časový odstup mezi začátkem současně probíhajícího studia a ukončením střední školy, popřípadě, jakými aktivitami byl zaplněn.

Přímo po ukončení střední školy začalo studovat na ČZU 60,8 % respondentů z PEF a 68,0 % respondentů z FAPPZ. Ti, u kterých se časová prodleva vyskytla, vybírali v dichotomickém hodnocení z nabízených možností (možnost volby i více kategorií zároveň). Procentuální četnosti odpovědí prezentuje následující tabulka 4.

Tab. 4 *Aktivity mezi ukončením střední školy a současně probíhajícím studiem*

Aktivita	PEF (%)	FAPPZ (%)
Studium na jazykové škole	11,5	4,6
Studium na vyšší odborné škole	3,7	0,6
Studium na jiné vysoké škole	13,9	13,1
Zaměstnání	10,5	10,3
Příležitostné brigády	22,0	16,0
Jiné	6,8	2,9

Byly zjištěny statisticky významné rozdíly mezi fakultami v otázce zaplnění časového odstupu studiem jazykové školy (χ^2 (df = 1) = 6,47; p = 0,007), které výrazněji preferují studenti PEF, a dále v otázce předcházejícího studia na vyšší odborné škole (χ^2 (df = 1) = 4,38; p = 0,029), kteréžto řešení opět výrazně preferují posluchači PEF.

U skupin ostatních faktorů nejsou rozdíly mezi posluchači PEF a FAPPZ.

Můžeme tedy konstatovat, že zaměření aktivit, kterými studenti zaplnili případný časový odstup mezi začátkem současně probíhajícího studia a ukončením střední školy, se u studentů FAPPZ a PEF statisticky významně liší v kategoriích Studium na jazykové škole a Studium na vyšší odborné škole.

H5: Míra zastoupení jednotlivých zdrojů motivace ovlivňujících volbu profese se u studentů FAPPZ a PEF vzájemně liší.

Hypotézu H5 plní dotazníková položka zjišťující na čtyřstupňové škále motivaci k profesi, na kterou se studenti připravují. Výsledky prezentujeme ve sloučené formě na základě stanoveného dichotomického znaku ano/ne a v pořadí od nejvíce preferovaného faktoru po nejméně preferovaný (seřazeno podle procentuálního zastoupení, viz Tab. 5 a 6).

Tab. 5 *Přehled motivů k volbě profese u studentů PEF*

Pořadí vlivu		PEF	
		Silně či velmi silně (%)	Mírně či vůbec (%)
1.	Vlastní pracovní zkušenost	62,7	37,3
2.	Odborná praxe	50,0	50,0
3.	Výuka předmětů ve škole	48,3	51,7
4.	Profesní vzor odborníka	39,2	60,8
5.	Rodiče	36,3	63,7
6.	Vyučující	27,8	72,2
7.	Známí	27,3	72,7
8.	Spolužáci	21,1	78,9
9.	Jiné	10,5	89,5

Tab. 6 *Přehled motivů k volbě profese u studentů FAPPZ*

Pořadí vlivu		FAPPZ	
		Silně či velmi silně (%)	Mírně či vůbec (%)
1.	Odborná praxe	58,5	41,5
2.	Vlastní pracovní zkušenost	56,7	43,3
3.	Výuka předmětů ve škole	46,5	53,5
4.	Profesní vzor odborníka	37,4	62,6
5.	Vyučující	32,6	67,4
6.	Rodiče	28,7	71,3
7.	Spolužáci	25,6	74,4
8.	Známí	19,9	80,1
9.	Jiné	15,7	84,3

Mezi výrazné vlivy respondenti zařadili Vlastní pracovní zkušenost a Odbornou praxi. Rodiče uvedlo jako silný či velmi silný prvek motivace 36,3 % posluchačů PEF a 28,7 % posluchačů FAPPZ.

Mezi fakultami byl zjištěn statisticky významný rozdíl v hodnocení skupiny Jiné vlivy na motivaci k profesi (χ^2 (df = 3) = 8,11; p = 0,044), kdy její nulový vliv udávají významně častěji posluchači PEF.

Dále byl mezi fakultami zjištěn statisticky významný rozdíl ve vlivu skupiny Rodiče na motivaci k profesi (χ^2 (df = 3) = 20,06; $p < 0,001$). Posluchači FAPPZ významně častěji než posluchači PEF hodnotí své rodiče jako bez vlivu na příznivé ovlivnění motivace k profesi.

U skupin ostatních motivačních faktorů nejsou rozdíly mezi posluchači PEF a FAPPZ.

U vlastní pracovní zkušenosti byl dále zjištěn statisticky významný rozdíl mezi prvním ročníkem bakalářského a druhým ročníkem navazujícího magisterského studia, kdy dochází k významně vyšší preferenci tohoto kritéria právě u studentů končících ročníků (χ^2 (df = 3) = 10,54; $p = 0,014$).

Můžeme tedy konstatovat, že míra zastoupení jednotlivých zdrojů motivace s vlivem na volbu profese se u studentů FAPPZ a PEF statisticky významně liší v hodnocení skupiny Jiné vlivy a Rodiče.

Diskuze

Výzkumný cíl směřoval ke zmapování osobní historie respondentů a zaměřil se na **vývoj jejich profesní orientace s ohledem na hlavní činitele objektivní povahy ovlivňující jejich konkrétní profesní nasměrování**. Dotazníkem pro studenty byly zjištěny následující údaje:

Mezi studenty PEF a FAPPZ lze nalézt výrazné rozdíly ve faktorech, které ovlivnily jejich představy o budoucím povolání. Zatímco studenti PEF udávají jako hlavní faktor vlivu působení svých rodičů, u studentů FAPPZ vysoce převažují jiné vlivy, a to převážně vlastní rozhodnutí. Stejně pořadí faktorů uvádějí respondenti z obou fakult i při posuzování jejich vlivu na volbu profese v průběhu základní školy.

Značný rozdíl nalezneme také v míře vlivu rodinné tradice na výkon povolání. Studenti PEF významně častěji pokračují v rodinné tradici zaměřené na výkon povolání nastavené rodiči než je tomu u studentů FAPPZ.

Studenti FAPPZ udávají také poněkud přímější cestu ke svému současnému studiu (udávají menší procento prodlevy mezi studiem na střední škole a současným studiem) než studenti PEF. Studenti PEF také výrazně častěji řeší prodlevu mezi studiem na střední a vysoké škole absolvováním vyšší odborné nebo jazykové školy.

V míře vlivu sociálního prostředí studenta na jeho kariérovou volbu, a to jak pro období střední, tak pro časově vzdálenější období základní školy, se v našem výzkumu výrazně potvrdila teorie Langmeiera a Krejčířové (2006). Zatímco u vysokého procenta studentů FAPPZ je jejich volba od raného mládí ovlivněna osobním plánem a podporovaní cílevědomostí a zaujetím (tzv. Typ C), u posluchačů PEF volba vesměs probíhá na základě určitého přání, které je však podepřeno jen vágními představami a obecnou orientací o budoucím povolání. Konečnou volbu většinou ovlivňuje tlak z nejbližšího okolí (tzv. Typ B). V kontextu s tímto také posluchači FAPPZ udávají jako nejvýraznější vliv na kariérovou volbu vlastní rozhodnutí, pro posluchače PEF představují nejzřetelnější faktor ovlivnění rodiče.

Výše uvedené skutečnosti již jen završuje fakt, že posluchači PEF jsou výrazněji ovlivněni rodinnou tradicí, ve které pokračují.

Závěr

Výzkum prokázal výrazně rozdílnou determinaci ke kariérovému nasměrování mezi skupinami studentů sledovaných fakult. Zjištěná fakta směřují svým využitím především do oblastí, kterou považujeme v současné době za aktuální – rekrutment zájemců o studium.

Skupina studentů FAPPZ je v otázce volby profese přímočařeji orientovaná s poměrně jasnou odbornou preferencí, a to převážně na základě vlastního rozhodnutí vycházejícího z hlubšího a vyhraněnějšího zájmu. Skupina studentů PEF je charakteristická nejednoznačnou volbou ve vztahu k odbornosti. Tato volba je postavena na všeobecnějším základě a je výrazně ovlivněna a podporována rodinou.

Většina z budoucích studentů PEF začíná spojovat své představy o budoucím povolání s obory studia na zvolené fakultě až v průběhu střední školy. Dá se zde předpokládat existence dvou klíčových vlivů – vlastní pracovní zkušenosti a vlivu rodičů. Vlastní pracovní zkušenost má vliv spíše na výběr oboru budoucího povolání, nikoliv na volbu cesty k tomuto povolání – v našem případě vzdělávací instituce. Dosud vesměs nevyužitým zjištěním je výrazný vliv rodičů na rozhodování svých potomků. Prakticky neošetřenou oblastí je rodová vazba, projevující se právě na této fakultě. Kvalitnější práce s absolventy je jedním z předpokladů zajištění přílivu nových studentů z těchto řad, a to o generaci mladších.

V rámci rekrutmentu studentů FAPPZ vzniká paradoxně díky jejich vyhraněnosti menší a zároveň složitější prostor pro podpůrná opatření. Vzhledem ke skutečnosti, že studenti jeví zájem o obor, je nejdůležitějším prvkem vytvoření takového systému Public Relations na fakultě, aby tuto fakultu studenti chápali jako žádanou a žádoucí cestu ke křivenému vzdělání, a tudíž získání nejvyšších oprávnění k činnostem stran svého zájmu.

LITERATURA

- Bardick, A. D., Berns, K. B., Magnusson, K. C., Wilko, K. D. (2006). Junior high school student's career plans for future: a Canadian perspective. *Journal of Career Development, 32*, 250–271.
- Burke, R. J., Fishenbaum, L. (2008). Career choice in management: findings from US MBA students. *Career Development International, 13*, 346–361.
- Duffy, R. D., Sedlacek, W. E. (2007). What is most important to student's long-term career choices. *Journal of Career Development, 34*, 149–163.
- Farková, M. (2009). *Dospělost a její variabilita*. Praha: Grada Publishing.
- Holland, J. L. (1973). *Making vocational choices – a theory of careers*. New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- Inkson, K., Khapova, S. N., Parker, P. (2007). Careers in cross-cultural perspective. *Career Development International, 12*, 5–8.
- Kenny, M. E., Bledsoe, M. (2005). Contributions of the relational context to career adaptability among urban adolescents. *Journal of Vocational Behaviour, 66*, 257–272.
- Kuric, J. a kol. (1986). *Ontogenetická psychologie*. Praha: SPN.
- Langmeier, J., Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. 2. vydání. Praha: Grada Publishing.
- Macek, P., Lacinová, L. (Eds.) (2006). *Vztahy v dospívání*. Brno: Barrister & Principal.
- Patton, W., Creed, P. (2007). The relationship between career variables and occupational aspirations and expectations for Australian high school adolescents. *Journal of Career Development, 34*, 127–148.
- Phillips, S. D., Christopher-Sisk, E. K., Gravino, K. L. (2001). Making career decision in a relational context. *The Counseling Psychologist, 29*, 193–213.
- Poole, M. E., Langan-Fox, J., Ciavarella, M. (1991). A contextualist model of professional attainment: results of longitudinal study of career paths of men and woman. *The Counseling Psychologists, 19*, 603–624.

- Super, D. E. (1980). A life-span, life-space approach to career development. *Journal of Vocational Behavior*, 16, 282–298.
- Vágnerová, M. (1996). *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum.
- Vágnerová, M. (2000). *Vývojová psychologie*. Praha: Portál.
- Vágnerová, M. (2007). *Vývojová psychologie II*. Praha: Karolinum.
- Vendel, Š. (2008). *Kariérní poradenství*. Praha: Grada.

THE IMPORTANCE OF EXTERNAL CONDITIONS FOR PROFESSIONAL ORIENTATION AND FURTHER CAREER CHOICES OF UNIVERSITY STUDENTS

P. RYMEŠOVÁ

ABSTRACT

The article focuses on career orientation of university students considering objective factors that determine their career choices. The research was conducted via questionnaire methods. It investigated the development of ideas and attitudes toward respondents' future profession and currently studied subjects. The sample consisted of students from Czech University of Agriculture, particularly students from Faculty of Business and Economics and students from Faculty of Agrobiological Sciences, Food and Natural Resources. The results showed factors influencing the development of ideas about future career. They further surveyed the influence of family tradition on professional involvement. Finally they paid attention to activities students had chosen to fill a possible time gap between completion of high school and start of their current study. A part of the research involved evaluation of possible practical applications of research results in the course of work with future students.

Key words: career, professional orientation, objective determinants, psychology of work and organization, career counselling, Czech Republic

DIE BEDEUTUNG ÄUSSERER BEDINGUNGEN ZUR PROFESSIONELLEN ORIENTIERUNG UND KARRIEREORIENTIERUNG BEI HOCHSCHULSTUDENTEN

P. RYMEŠOVÁ

ABSTRAKT

Der Artikel befasst sich mit der professionellen Orientierung und Karriereorientierung der Hochschulstudenten mit Fokus auf objektive Faktoren, die die Karriereorientierung determinieren. Für den Zweck der Forschung wurde ein Fragebogen benutzt. Der Fragebogen erfasst die Entwicklung der Formung von Vorstellungen über den zukünftigen Beruf und Studium der gewählten Fachrichtung. Die Stichprobe besteht aus Studenten der Landwirtschaftsuniversität in Prag, und zwar der Betriebswirtschaftlichen Fakultät der Agrobiologie, Lebensmittel und Naturressourcen. Das Ergebnis ist eine Übersicht der Faktoren, die Einfluss auf die Entwicklung der Vorstellungen über die zukünftige Profession haben, den Einfluss der Familientradition bei der Berufswahl und Erfassung der Aktivitäten, die Studenten in der Zeit zwischen dem Anfang des gegenwärtigen Studiums und dem Abschluss der Mittelschule ausgeübt haben. Bestandteil der Forschung war auch die Erkundung von Möglichkeiten des praktischen Nutzes dieses Projektes bei der Arbeit mit Studienkandidaten.

Schlüsselwörter: Karriere, Berufswahl, objektive Determinanten, Psychologie der Arbeit und Organisation, Karriereberatung, Tschechische Republik

PhDr. Pavla Rymešová, Ph.D., Katedra psychologie PEF, Česká zemědělská univerzita v Praze, rymesova@pef.czu.cz

Článek vznikl v rámci výzkumného záměru MSM6046070904 – Informační a znalostní podpora strategického řízení